

TEOLOGIA I MORALNOŚĆ
Volumen 11(2016), numer 2(20)
doi: 10.14746/TIM.2016.20.2.8

MIECZYŚLAW POLAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Stała formacja prezbiterów do duszpasterstwa rodzin wyzwaniem nowej ewangelizacji

Permanent Formation of Priests for the Pastoral Care of Families as the Challenge
of the New Evangelization

WPROWADZENIE

Stała formacja kapłana wynika z samej natury daru otrzymanego w sakramencie święceń. Jeśli formacja zainicjowana w toku seminaryjnej edukacji ma przynieść pożądane owoce, powinna być kontynuowana na przestrzeni całego życia prezbitera. Realizacja kapłańskiego powołania zakłada bowiem „świadome i wolne współdziałanie z dynamiką miłości pasterskiej i Ducha Świętego, który jest pierwszym źródłem i stale ją podtrzymuje”¹. Wyrazem zrozumienia tej konieczności jest magisterialny postulat tak zwanej „formacji stałej”². Benedykt XVI wyraził przekonanie, że „radykalna ciągłość między formacją seminaryjną a formacją stałą” to najbardziej istotne zabezpieczenie prezbiterialnej tożsamości i gwarancja jej pożądanego rozwoju³. Ostateczny sens stałej formacji przejawia

¹ Jan Paweł II, adhortacja apostolska *Pastores dabo Vobis*, tłum. pol. Wrocław 1992, nr 70 (dalej: PDV). Por. na ten temat: III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej z okazji Milenium jej powstania, *Statuty synodalne*, Gniezno 2005, nr 301.

² Por. II Sobór Watykański, Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius*, tłum. pol. Poznań 1965, nr 22 (dalej OT); PDV nr 70-81; Kongregacja ds. Duchowieństwa, Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów *Tota Ecclesia*, tłum. pol. Poznań 2003 2013, nr 69-97 (dalej TE); Por. na ten temat: J. Buxakowski, *Permanentna formacja kapłanów*, „Ateneum Kapłańskie” 85(1993), nr 3, s. 442-452; J. Krucina, *Formacja stała księży według adhortacji Pastores dabo vobis*, „Homo Dei” 63(1993), nr 4, s. 35-45.

³ Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników sympozjum teologicznego zorganizowanego przez Kongregację Duchowieństwa* (12.03.2010), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 322(2010), nr 5, s. 35-36.

się w tym, że „pomaga ona kapłanowi *być* kapłanem i *realizować* swoje kapłaństwo w duchu i na wzór Jezusa Dobrego Pasterza” (por. PDV 73).

STAŁA FORMACJA WYMOGIEM NOWEJ EWANGELIZACJI

Stała formacja presbiterów do duszpasterstwa rodzin jest kontynuacją formacji seminaryjnej, w czasie której kapłani powinni otrzymać „gruntowne przygotowanie do duszpasterstwa rodzin, szczególnie podczas zajęć z teologii duszpasterskiej”⁴. Ta formacja „jawi się dzisiaj jako środek konieczny dla presbitera, by osiągnął cel swojego powołania, którym jest służba Bogu i Jego Ludowi” (TE 89). Jest ona jednym z elementów pastoralnej tożsamości kapłana, wynikającym nie tylko z dokonujących się w świecie szybkich przemian społecznych i kulturowych, ale także z wymagań nowej ewangelizacji (por. PDV 70). Dotyczy to także formacji do duszpasterstwa rodzin, gdyż – jak wskazał na to ostatni synod na temat rodziny – „kapłanom często brakuje odpowiedniej formacji, aby podjąć złożone dzisiejsze problemy rodzin” (AL 201).

Każde powołanie ma dynamiczny charakter: jest wezwaniem, na które odpowiada się w toku całego życia. To wyzwanie, poprzedzone obdarowaniem, wymaga „wierności”, „dojrzewania”, „ożywiania” i „rozpalania na nowo” otrzymanego charyzmatu (por. 2 Tm 1,6). Czynnikiem dodatkowo uzasadniającym obowiązek stałej formacji są specyficzne wymagania współczesnych przemian cywilizacyjnych, którym trzeba „dotrzymać kroku” (por. PDV 70). Jan Paweł II zwrócił ponadto uwagę, że stała formacja pomaga presbiterowi „przewyciężyć pokusę sprowadzania swej posługi do jałowego aktywizmu, będącego celem samym w sobie, do bezdusznego świadczenia usług, nawet jeśli mają one charakter duchowy czy sakralny, do pracy zawodowej wykonywanej na zlecenie organizacji kościelnej” (por. PDV 72).

Pomimo wewnętrznej więzi, formacja stała nie jest powtórzeniem formacji seminaryjnej czy też poszerzeniem jej o dodatkowe wskazania praktyczne. Przynosi ona nowe treści, a nade wszystko jest prowadzona nowymi metodami (por. PDV 71). Jej najgłębsza istota wyraża się w autoformacji. W adhortacji *Pastores dabo vobis* czytamy: „Odpowiednie rozporządzenia i przepisy wydane przez władze kościelne, jak również przykład innych kapłanów, nie stanowią wystarczającej zachęty do podjęcia formacji stałej, jeśli nie towarzyszy im osobiste przekonanie o jej konieczności oraz wola wykorzystania w pełni przeznaczonego na nią czasu, wszystkich sposobności do niej oraz różnych jej form” (PDV 79). Oznacza to, że formacja seminaryjna powinna uzdolnić przyszłego presbitera, by po święceniach był przygotowany i gotowy do wzięcia na siebie odpowiedzialności

⁴ Rada ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, Warszawa 2013, nr 8 (dalej: DDR).

za swój dalszy rozwój w harmonijnej syntezie wszystkich jego wymiarów: ludzkim, duchowym, intelektualnym i pasterskim (por. TE 87).

„NOWA EWANGELIZACJA” I „NOWY STYL” PASTERSKIEGO POSŁUGIWANIA

Kairologiczny wymiar prezbiterialnej tożsamości uzyskał ostatnio nad wyraz istotne wsparcie i ubogacenie w postaci dwóch magisterialnych postulatów pastoralnych, wyrażających potrzebę „nowej ewangelizacji” (por. PDV 82) z jednej, a „duszpasterskiego nawrócenia” (por. EG 25)⁵ z drugiej strony. Postulat „nowej ewangelizacji” nominalnie został sformułowany i upowszechniony w czasie pontyfikatu Jana Pawła II⁶, jakkolwiek *in radice* można go już odnaleźć w Magisterium II Soboru Watykańskiego, zwłaszcza w jego apelu zawartym w konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes*, przypominającym, że „Kościół zawsze ma obowiązek badać znaki czasu i wyjaśniać je w świetle Ewangelii tak, aby mógł w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania, dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie (por. GS 4)⁷.

Wypada na wstępie zaznaczyć, że magisterialna idea „nowej ewangelizacji” w żadnym wypadku nie oznacza i nie może oznaczać głoszenia jakiejś „nowej Ewangelii” – „nowej” przede wszystkim w sensie takiej interpretacji, która złągodziłaby jej radykalizm. Współczesny świat – jak wiadomo – zżyma się na radykalizm Ewangelii i powtarza w sobie właściwy sposób nie przez przypadek odnotowane na jej kartach słowa: „Twarda jest ta mowa, któż ją może ścierpieć” (J 6,60). Otóż, „nowa ewangelizacja” w swej treściowej warstwie jest w dalszym ciągu tą samą ewangelizacją, którą Kościół podejmował w zaraniu swego istnienia. W orędziu zbawienia, zapisanym w Biblii a zaadresowanym do wszystkich ludzkich pokoleń, „ani jedna jota, ani jedna kreska” nie może być zmieniona (por. Mt 5,18). Także wtedy, gdy ludzie, mówiąc „twarda jest ta mowa”, będą odchodzili. Bo to właśnie radykalizm Ewangelii niesie zbawienie (por. Mt 7,13-14). W odniesieniu do Ewangelii o małżeństwie i rodzinie, papież Franciszek wyjaśnia: „Jako chrześcijanie nie możemy zrezygnować z proponowania małżeństwa tylko dlatego, by nie przeciwstawiać się aktualnej wrażliwości, by nadażać za modą lub z powodu poczucia niższości wobec upadku moralnego i ludzkiego. Pozbawialiśmy świat wartości, które możemy i musimy wnieść”⁸.

⁵ Franciszek, adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, tłum. pol. Kraków 2013, nr 25 (dalej: EG).

⁶ Jan Paweł II, adhortacja apostolska *Christifideles laici*, tłum. pol. Wrocław 1988, nr 34 (dalej: ChL); Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*, tłum. pol. Kraków 1991, nr 33-34 (dalej: RMi); Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor*, tłum. pol. Wrocław 1993, nr 106-108 (dalej: VS).

⁷ Por. W. Przyczyna, G. Siwek, *Nowa ewangelizacja w kontekście alternatywnych określeń działalności Kościoła*, w: *Servo Veritatis*, red. S. Koperek, S. Szczur, Kraków 2003, s. 738.

⁸ Franciszek, adhortacja apostolska *Amoris laetitia*, tłum. pol. Kraków (2016), nr 35 (dalej: AL).

Wiadomo jednak, że merytorycznie niezmiennie orędzie ewangeliczne wchodzi w ludzką historię, w więc w przestrzenno-czasowe uwarunkowania człowieczej egzystencji. Życie poszczególnych ludzi, którzy są adresatami Ewangelii, przebiega „tu i teraz”, a nie „zawsze i wszędzie”. Taki stan rzeczy narzuca potrzebę stosownej adaptacji powierzonej Kościołowi misji ewangelizacyjnej, czyli to właśnie, co Jan Paweł II określił mianem „nowej ewangelizacji”. Bez owego *novum*, czyli bez uwzględnienia społeczno-kulturowego dynamizmu ludzkiego bytowania, ewangelizacja nigdy nie byłaby pełna. Innymi słowy, „nowość” należy do samej istoty ewangelizacji, a więc stanowi jej wewnętrzny i stały element, który jednak musi się objawić i realizować w konkretnym działaniu, jako odpowiedź na potrzeby wynikające z sytuacji historycznej, społecznej i kulturowej⁹. „Nowa ewangelizacja” zatem to nic innego, jak zwerbalizowana postać Bożych wymagań, odnoszących się do niezbędnego historycznego „zakorzenienia się” ewangelicznego orędzia zbawienia, które – choć merytorycznie niezmiennie – podlega „prawu wcielenia”: Słowo Boże, by „zamieszkać” pośród ludzi, musi stawać się ciałem w każdej epoce i w każdym miejscu (por. J 1,14). Stąd też pojęcie „nowa ewangelizacja” – choć pojawiło się niedawno – tak naprawdę nie charakteryzuje wyłącznie współczesnej epoki. Ten termin można by odnieść i do minionych epok oraz do przyszłości. Mając ten fakt na uwadze, możemy wyeliminować jeszcze jedno nieporozumienie, wyrażające się w pojmowaniu „nowej ewangelizacji” w sensie swego rodzaju „restauracji” wchodzącego kiedyś w grę „chrześcijańskiego porządku” świata, który charakteryzował się „sakralizowaniem” rzeczywistości doczesnych. Jan Paweł II, przeciwstawiając się takiej interpretacji, stwierdził, że współczesnemu światu w ewangelizacyjnej płaszczyźnie jest potrzebna nie jakaś „powtórka historii”, ale „nowe duszpasterstwo”¹⁰ – „nowe”, bo wymagające „nowej gorliwości, nowych metod i nowego sposobu głoszenia i dawania świadectwa Ewangelii”, a w konsekwencji i „nowych” pasterzy, potrafiących „wypracować nowy styl życia duszpasterskiego” (por. PDV 18)¹¹.

RODZAJE STAŁEJ FORMACJI DO DUSZPASTERSTWA RODZIN

Stała formacja presbiterów do duszpasterstwa rodzin realizowana jest w trzech podstawowych formach: formacja związana z duszpasterstwem zwyczajnym, dotycząca ruchów i stowarzyszeń rodzinnych oraz formacja specjalistyczna.

⁹ Por. J. Ratzinger, *Nowa ewangelizacja*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 234(2001), nr 6, s. 35.

¹⁰ Por. Jan Paweł II, *Program nowej ewangelizacji*. Przemówienie do Rady Konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Port-au-Prince (9.03.1983), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 51(1983), nr 4 s. 30.

¹¹ Por. M. Polak, *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*, Poznań 2012, s. 239-240.

Duszpasterstwo rodzin, jako działalność zbawcza zaadresowana do osób tworzących rodzinę lub przygotowujących się do jej założenia, realizowane jest w swoim podstawowym wymiarze w duszpasterstwie zwyczajnym, gdyż „duszpasterstwo każdej parafii powinno zaliczyć pracę nad małżeństwem i rodziną do stałych form duszpasterstwa zwyczajnego” (DDR 6). W tę formę duszpasterstwa rodzin zaangażowana jest większość kapłanów. Specyficzny rys formacji stałej prezbitera do duszpasterstwa rodzin nadaje posługa w ruchach i stowarzyszeniach rodzin. Ruchy i stowarzyszenia rodzin są odpowiedzią na współczesne znaki czasu, wskazujące m.in. na kryzys wartości małżeństwa i rodziny, trudności wychowawcze, kryzys rodzicielstwa, miłości ludzkiej i samego życia. Do posługi duszpasterskiej w tych rodzinnych formach apostołstwa świeckich – stwierdza soborowy dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* – należy „starannie dobierać kapłanów odpowiednich i dobrze przygotowanych” (por. nr 25). Formacja stała do duszpasterstwa rodzin, prowadzonego w ruchach i stowarzyszeniach kościelnych, powinna uwzględniać zarówno ogólne zasady duszpasterskie, jak i specyfikę danej formy apostołstwa świeckich¹².

Oprócz powyższych form, prowadzone jest też specjalistyczne duszpasterstwo rodzin, do którego wyznaczani są kapłani przygotowani przez odpowiednie studia. Przygotowanie specjalistyczne jest formą stałej formacji prezbitarów do duszpasterstwa rodzin, prowadzoną w ośrodkach akademickich według określonego programu studiów. Przykładowo, można w tym kontekście wymienić specjalizację duszpasterstwa rodzin w Instytucie Teologii Pastoralnej i Katechetyki na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹³ oraz Studium Rodziny na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹⁴. W ramach studiów na tej specjalizacji „realizowany jest interdyscyplinarny program w zakresie duszpasterstwa rodzin, poradnictwa rodzinnego i pomocy rodzinie, przygotowania do małżeństwa i życia w rodzinie, formacji rodzin do zadań apostołskich, pracy w grupach rodzin, teologii małżeństwa i rodziny, biomedycznych problemów małżeństwa i rodziny, psychologii, pedagogiki i socjologii rodziny”¹⁵. Studia te kończą się z reguły obroną pracy doktorskiej z zakresu duszpasterstwa rodzin.

Choć formacja specjalistyczna nie jest pozbawiona wymiaru osobowego, duchowego i duszpasterskiego, to jednak szczególnego znaczenia nabiera w niej

¹² Por. M. Kaszowski, *Posługa kapłana w stowarzyszeniach rodzin*, Przemyśl 1996, s. 6-7.

¹³ Por. B. Parysiewicz, J. Kamiński, *Specjalizacja duszpasterstwa rodzin, w: 50 lat teologii pastoralnej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, red. C. Krakowiak, W. Przygoda, A. Kiciński, M. Wyrostkiewicz, Lublin 2009, s. 242-245.

¹⁴ Por. <https://teologia.amu.edu.pl/studia-podyplomowe-i-kursy/studia-podyplomowe/studia-podyplomowe-przygotowania-do-ycia-w-rodzinie> [dostęp: 12.07.2016].

¹⁵ Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo rodzin jako refleksja naukowa*, w: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń, Lublin 2013, s. 36.

wymiar intelektualny. Tak przygotowani duszpasterze podejmują w diecezjach zadania formatorów, zarówno w odniesieniu do duchownych, jak i świeckich zaangażowanych w duszpasterstwo rodzin. Jednak stała formacja do posługi w ramach duszpasterstwa rodzin nie może ograniczyć się tylko do wspomnianej powyżej wąskiej grupy prezbiterów. Muszą nią zostać objęci także kapłani, którzy są zaangażowani w duszpasterstwo rodzin, realizowane w ramach duszpasterstwa zwyczajnego w parafii oraz posługujący w ruchach i stowarzyszeniach rodzinnych.

CELE FORMACJI DO DUSZPASTERSTWA RODZIN

Ogólnym celem permanentnej formacji, która przygotowuje do prowadzenia duszpasterstwa rodzin oraz doskonali tę formę działalności prezbiterów, jest ciągłe kształtowanie postawy uzdalniającej do promocji małżeństwa i rodziny oraz chronienie ich przed wszelkimi zagrożeniami¹⁶. Ponieważ duszpasterstwa rodzin nie można oddzielać od pozostałych form posługi kapłańskiej, wynikających z jego pastoralnej tożsamości, dlatego formacja stała odnosi się najpierw do kształtowania i rozwoju tożsamości prezbitera. Następnie powinna pomóc w ukształtowaniu umiejętności ewangelicznego rozeznania aktualnej sytuacji małżeństwa i rodziny oraz kształtować zdolności do głoszenia Ewangelii rodziny. Nie mniej ważna jest także formacja do gotowości i umiejętności współpracy z innymi pracownikami duszpasterstwa rodzin.

Jakkolwiek wszystkie zadania duszpasterskie należy rozumieć integralnie, to jednak w duszpasterstwie rodzin, które w szczególnie sposób wpisuje się w służebność kapłana wobec powszechnego kapłaństwa wiernych świeckich, istotnego znaczenia nabiera duszpasterska pomoc, nakierowana na odczytanie i podjęcie chrześcijańskiego powołania¹⁷. Dlatego w formacji prezbiterów do duszpasterstwa rodzin właściwe miejsce powinno znaleźć kształtowanie kompetencji istotnych dla odpowiedniej pomocy w rozpoznaniu i podjęciu powołania, gdyż „małżeństwo chrześcijańskie jest powołaniem, które przyjmuje się przy odpowiednim przygotowaniu na drodze wiary, z dojrzałym rozeznaniem, a nie należy traktować go jedynie jako wymóg społeczny bądź prawny”¹⁸. Towarzyszenie na drogach rozpoznania i podjęcia powołania nie kończy się z chwilą zawarcia sakramentu małżeństwa, ale dotyczy całego życia, gdyż od tego momentu „dwoje

¹⁶ Por. J. Szymoń, *Formacja osób pracujących w duszpasterstwie rodzin*, w: *Duszpasterstwo rodzin*, dz. cyt., s. 772.

¹⁷ Por. M. Polak, „Kurs wiary wspólnotowej” jako pomoc w odkryciu powołania świeckich we wspólnocie chrześcijańskiej, „Teologia Praktyczna” 5(2004), s. 59-68.

¹⁸ III Nadzwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, «*Relatio synodi*» – *Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol. 366(2014), nr 11, nr 36.

ludzi rozpoczyna swą codzienną wędrówkę w kierunku stopniowego urzeczywistnienia wartości i obowiązków małżeństwa” (por. FC 65). Małżeństwa bowiem „nie można pojmować jako czegoś zakończonego. Związek jest realny, jest nieodwołalny i został potwierdzony i uświęcony przez sakrament małżeństwa. Małżonkowie jednak, jednocząc się, stają się twórcami własnej historii i twórcami projektu, który trzeba rozwijać razem” (AL 218). W tym towarzyszeniu prezbiter powinien troszczyć się zwłaszcza o życie duchowe rodzin, gdyż ta troska, „a w szczególności posługa sakramentalna, jest nie tylko rzeczywistą i skuteczną służbą rodzinie, ale też służbą pierwszą i najważniejszą, jakiej rodzina oczekuje od Kościoła”¹⁹. Stąd kierownictwu duchowemu należy przypisać w duszpasterstwie rodzin podstawową wartość, gdyż bogactwo duchowe Kościoła stanowi nieocenioną pomoc w rozwoju małżeństwa i rodziny (por. AL 204).

W duchowości małżeńskiej i rodzinnej szczególne znaczenie mają sakramenty: Eucharystii oraz pokuty i pojednania. Rodzinne powołanie do świętości ma „swe pierwsze źródło w chrzcie świętym” oraz „swój najpełniejszy wyraz w Eucharystii” (por. FC 57). Owocne czerpanie sił duchowych z tych sakramentów wymaga jednak przyjęcia „ewangelicznego wezwania do nawrócenia”, które znajduje „szczególny wyraz sakramentalny w sakramencie pokuty chrześcijańskiej”. Stąd „sprawowanie tego sakramentu nabiera szczególnego znaczenia dla życia rodzinnego” (por. FC 58). Powyższe uwarunkowania duchowości małżeńskiej i rodzinnej wskazują na potrzebę stałej formacji prezbiterów do odpowiedzialnego pełnienia posługi spowiedniczej wobec małżonków, podczas której nie będą oni zniekształcać kościelnego nauczania, ale w duchu miłosierdzia podejmą odpowiedzialność za duchowy rozwój penitentów i pomogą „niejako rzucić pomost między ograniczonością i ułomnością ludzką a prawem Bożym, które ostatecznie utożsamia się ze szczęściem człowieka”²⁰. Prawdziwe miłosierdzie bowiem bierze odpowiedzialność za osobę, wysłuchuje jej uważnie, podchodzi z szacunkiem i w prawdzie do jej sytuacji, i towarzyszy jej w drodze pojednania. Towarzyszenie na drogach rozwoju świętości dokonuje się niekiedy także „poprzez cierpienie pasterskie, które jest jedną z form miłosierdzia”²¹.

Stała formacja do duszpasterstwa rodzin odwołuje się do związku pomiędzy świętością życia kapłana a duchowością małżonków i rodzin. Największym wkładem, jaki kapłan może wnieść w duszpasterstwo rodzin, jest świętość jego kapłańskiego życia. Żeby rodzina mogła poznawać swoją godność i realizować swoje powołanie, potrzebuje świętych kapłanów, którzy będą „nieustannie pogłę-

¹⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, Warszawa 2009, nr 89.

²⁰ Por. T. Makowski, *Pastoralny aspekt spowiedzi małżonków*, „Homo Dei” 145(1971), nr 3, s. 206.

²¹ Franciszek, *Żyjemy w epoce miłosierdzia*. Spotkanie z kapłanami diecezji rzymskiej 6.03.2014. „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 360(2014), nr 3-4, s. 30-31.

biać swoją zażyłość z Jezusem i żyć nią na co dzień”²². Świętość zaś stanowi ostatecznie istotę tożsamości kapłana. Dlatego elementarnym wymogiem skutecznej formacji prezbiterów do duszpasterstwa rodzin jest stała formacja pastoralnej tożsamości prezbitera.

Ważnym wyzwaniem duszpasterstwa rodzin, które określa kolejny cel stałej formacji prezbiterów, jest konieczność rozpoznawania uwarunkowań, w których urzeczywistnia się dzisiaj małżeństwo i rodzina (por. FC 4; AL 296). Konieczność rozeznawania sytuacji współczesnej rodziny uzasadniają nie tylko racje rozumowe, mówiące o tym, że niesienie jakiegokolwiek pomocy wymaga poznania potrzeb i niedostatków, ale i wiara. W społeczno-kulturowych uwarunkowaniach życia rodzinnego zawarte są bowiem także „wymagania i wezwania Ducha”, dzięki którym „Kościół może głębiej poznawać niewyczerpaną tajemnicę małżeństwa i rodziny” (por. FC 4). To wymaganie zakłada rzetelną diagnozę socjologiczną, prowadzoną w celu zorientowania się, w jakim stopniu obecny kształt życia rodzinnego odbiega od myśli i woli Bożej, oraz prawidłowego ustalenia kierunku zmierzającego do „ocalenia i urzeczywistnienia całej prawdy i pełnej godności małżeństwa i rodziny” (por. FC 5).

Jednym ze słów kluczowych posynodalnej adhortacji papieża Franciszka o miłości w rodzinie jest „rozeznanie”. To rozeznanie bywa przez niektórych komentatorów papieskiego dokumentu ograniczone do odwołania się do „sumienia i do historii życia”²³. Papież wskazuje jednak zarówno na rozpoznanie osobiste, jak i duszpasterskie. Rozeznanie duszpasterskie nie może zatem pominąć norm moralnych. „To prawda – stwierdza Franciszek – że normy ogólne stanowią pewne dobro, którego nigdy nie powinno się ignorować lub zaniedbywać, ale w swoich sformułowaniach nie mogą obejmować absolutnie wszystkich szczególnych sytuacji. Jednocześnie trzeba powiedzieć, że właśnie z tego powodu to, co stanowi część rozeznania praktycznego w obliczu konkretnej sytuacji, nie może być podnoszone do rangi normy” (AL 304).

Formacja duszpasterska kapłanów stanowi niezbędny warunek do właściwego rozeznawania wezwań Ducha Świętego, zawartych w wydarzeniach historycznych epoki, w której żyjemy, oraz do poszukiwania właściwych metod i bardziej przydatnych form sprawowania posługi duszpasterskiej wobec małżeństw i rodzin (por. PDV 72). Stanowi to próbę nakreślenia konkretnego obrazu rzeczywistości społeczno-kulturowych i kościelnych, a następnie interpretację tej sytuacji, która we współczesnym, bardzo złożonym świecie, przypominającym „pole ewangeliczne, gdzie posiane są i rosną wspólnie dobre ziarno i chwast” (por. Mt 13, 24 i nast.), nie zawsze jest łatwa. Dotyczy ona bowiem trafnego roz-

²² Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, nr 85.

²³ Por. A. Spadaro, *Cierpliwy, pokorny i konkretny realizm. Struktura i znaczenie adhortacji „Amoris laetitia”*, „Więź” 664(2016), nr 2, s. 63.

różnienia dobra od zła, znaków nadziei od zagrożeń (por. PDV 10). Aspekt pasterski formacji stałej trafnie wyraża następująca zachęta Piotra Apostoła: „Jako dobrzy szafarze różnorodnej łaski Bożej służcie sobie nawzajem tym darem, jaki każdy otrzymał” (1 P 4,10). „Aby żyć każdego dnia zgodnie z otrzymaną łaską – wyjaśnia Jan Paweł II – kapłan musi być coraz bardziej otwarty na przyjęcie pasterskiej miłości Jezusa Chrystusa, ofiarowanej mu przez Jego Ducha w sakramencie święceń” (PDV 72).

Wierność łasce pasterskiej miłości winna skłaniać i pobudzać prezbitera do rozeznawania wezwań Ducha Świętego w historycznych wydarzeniach epoki, w jakiej wypada mu żyć, do poszukiwania bardziej przydatnych i owocnych metod i form pasterskiej posługi, a nade wszystko do coraz lepszego poznawania rzeczywistych warunków życia ludzi, do których został posłany. Benedykt XVI w homilii wygłoszonej na zakończenie Roku Kapłańskiego powiedział między innymi: „W zakresie powierzonych mu spraw kapłan powinien móc powiedzieć za Panem: «Znam owce moje, a moje mnie znają». «Znać» w sensie Pisma Świętego nie oznacza nigdy jedynie wiedzy zewnętrznej, tak jak zna się czyjś numer telefonu. «Znać» to być duchem blisko drugiej osoby. Kochać ją!”²⁴. W formacji stałej prezbitera, rozpatrywanej w kontekście ściśle pastoralnym, chodzi zatem o „kulturę serca”. Słowo „serce”, będące podstawowym pojęciem biblijnym, nie ma w tym wypadku sensu wyłącznie metaforycznego, ale oznacza sam rdzeń wnętrza człowieka, miejsce, w którym spotyka się on z Bogiem, by upodobnić się do Niego. Taka zapewne jest geneza Bożej obietnicy: „Dam wam pasterzy według mego serca” (Jr 3,15)²⁵.

Bóg chciał, aby człowiek był „istotą rodzinną”. On sam również wyznaczył rodzinie nader ważne miejsce w realizacji swoich zbawczych planów. Istnieje zatem określony „Boży zamysł” względem życia rodzinnego (por. FC 11), gdyż słowa życia wiecznego, które Jezus zostawił swoim uczniom, obejmowały także nauczanie o małżeństwie i rodzinie²⁶. Stąd równie istotnym celem formacji prezbitarów do duszpasterstwa rodzin jest kształtowanie kompetencji do głoszenia Ewangelii rodziny. To przepowiadanie nie może mieć charakteru czysto teoretycznego i wyizolowanego od rzeczywistych problemów człowieka. „Duszpasterstwo rodzin – stwierdza papież Franciszek – «powinno umożliwiać doświadczenie, że Ewangelia rodziny jest odpowiedzią na najgłębsze pragnienia człowieka: jego godności i pełnej realizacji we wzajemności, w jedności i płodności. Nie chodzi tylko o przedstawienie jakichś norm, ale o zaproponowanie wartości, odpowiadając na ich zapotrzebowanie, które stwierdzamy dziś także w krajach najbardziej zlaicyzowanych»” (AL 201).

²⁴ Por. Benedykt XVI, *Homilia wygłoszona na zakończenie Roku Kapłańskiego* 11.06.2010, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 325(2010), nr 8-9, s. 37.

²⁵ Por. K. Rahner, *Człowiek o przebitym sercu*, „Pastores” 3(1999), nr 2, s. 9-14.

²⁶ Por. III Nadzwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *«Relatio synodi»*, nr 15.

Głoszenie Ewangelii rodziny wpisane jest w kontekst nowej ewangelizacji, za którą odpowiedzialny jest cały Kościół, każdy odpowiednio do swej posługi i charyzmatu. Przyznanie małżonkom chrześcijańskim należnego im miejsca w głoszeniu Ewangelii rodziny nie neguje faktu, iż przepowiadanie zamysłu Bożego wobec małżeństwa i rodziny jest podstawowym zadaniem prezbiterów. Przepowiadanie to powinno uwzględnić kilka podstawowych zasad, które wyznaczają treści stałej formacji prezbiterów do duszpasterstwa rodzin. Mają oni najpierw głosić ten zamysł bez jakiegokolwiek uszczerbku, wytrwale i z wiarą w jego zbawczą skuteczność. Wiadomo przecież, że kościelne przepowiadanie obdarzone jest nie tylko zrozumieniem, ale i nadprzyrodzoną mocą, która umożliwia wcielenie w życie Bożej woli. Jan Paweł II przypomniał, że Boży zamysł dotyczy nie tylko „posłannictwa” rodziny, czyli tego, co ona może i powinna „zrobić”, ale również, a nawet przede wszystkim jej „tożsamości”, czyli tego, czym ona z ustanowienia Bożego „jest” (por. FC 17). Oznacza to, że w kościelnym przepowiadaniu zbawczego orędzia o życiu rodzinnym nie można ograniczyć się do zagadnień etycznych. Małżeńskie i rodzinne *agere* bowiem wyrasta z małżeńskiego i rodzinnego *esse* i w nim uzyskuje swoje najgłębsze uzasadnienie. Istotnym będzie w tym kontekście uwzględnienie prymatu łaski, „a zatem możliwości, jakie daje Duch w sakramencie. Ewangelia rodziny jest radością, która «napęłnia serce i całe życie»”²⁷.

Integralne głoszenie Ewangelii rodziny musi uwzględnić także kontekst i zwrócić uwagę na język przepowiadania. W tym głoszeniu nie chodzi bowiem „jedynie o przedstawienie jakichś norm, ale o zaproponowanie wartości, odpowiadając na ich zapotrzebowanie, które stwierdzamy dziś także w krajach najbardziej zlaicyzowanych” (AL 201). Przepowiadanie Ewangelii rodziny stawia przed prezbiterami dwa wymagania, które można określić jako „wierność Bogu i wierność człowiekowi”. Z jednej strony, posługa słowa musi zwracać się do konkretnego człowieka, ukazując przede wszystkim „zbawczą miłość Boga, uprzednią wobec wszelkich naszych zobowiązań moralnych” (por. EG 165). Chodzi tutaj o uwzględnienie osobistej i niepowtarzalnej drogi do świętości małżonków i rodzin. Z drugiej strony, w głoszeniu Ewangelii rodziny staje przed prezbiterami „wymaganie autentyczności i zgodności z wiarą Kościoła, będącego stróżem prawdy o Bogu i człowieku” (TE 62).

Na podstawie nakreślonych powyżej podstawowych zasad przepowiadania Ewangelii rodziny, które jest istotnym zadaniem prezbiterów, wynikającym z ich pastoralnej tożsamości, można sformułować dwa wnioski dotyczące stałej formacji kapłanów do duszpasterstwa rodzin. Pierwszy odwołuje się do zachowania zasady „wierności Bogu i człowiekowi” i wskazuje na potrzebę kształtowania kompetencji mistagogicznych. „Wiele podręczników i programów – stwierdza

²⁷ Por. tamże nr 31.

Franciszek – nie uwzględniło jeszcze konieczności odnowy mistagogicznej, która mogłaby przyjąć różne formy, zgodnie z rozeznaniem każdej ze wspólnot wychowawczych” (EG 166). Kształtowanie kompetencji mistagogicznych powinno prowadzić, w pierwszej kolejności, nie tyle do stosowania metod duszpasterskich, co do kształtowania „mistagogicznej mentalności duszpasterskiej”²⁸.

Drugi wniosek wypływa z tego, iż do głoszenia Ewangelii rodziny powołani są całe rodziny, a zwłaszcza chrześcijańscy małżonkowie i rodzice. Oni to, dzięki mocy łaski sakramentu małżeństwa, są „głównymi podmiotami duszpasterstwa rodzinnego, «zapewniając nade wszystko radosne świadectwo małżeństw i rodzin, Kościołów domowych»” (AL 200). Wynika z tego, że w stałej formacji presbiterów do duszpasterstwa rodzin należy uwzględnić także kształtowanie kompetencji wspierających umiejętność duszpasterskiej współpracy kapłanów ze świeckimi oraz krzewić zasadę „pastoralnej promocji kościelnego laikatu”²⁹. Stąd programy formacji stałej muszą obejmować kształtowanie kompetencji niezbędnych do podejmowania owocnej współpracy duszpasterskiej zarówno z innymi kapłanami, jak i osobami świeckimi. Takie kompetencje jak umiejętność koordynacji wspólnych działań i zdolność wykorzystania potencjału tkwiącego w innych ludziach dla dobra wspólnoty są cennym charyzmatem kapłańskim, którego wartość staje się nieoceniona przy tworzeniu wspólnot eklesjalnych oraz grup i instytucji wspierających duszpasterstwo rodzin³⁰.

Wpisana w „dynamikę sakramentu kapłaństwa” (PDV 70) stała formacja ma na celu kształtowanie pastoralnej tożsamości presbitera. Z tej tożsamości wypływa – zgodnie z zasadą *agere sequitur esse* – jego aktywność duszpasterska. Jednym z jej najistotniejszych przejawów jest posługa duszpasterska wobec małżeństwa i rodziny. Dlatego stała formacja presbiterów do pełnienia tej posługi buduje na integralnie rozumianej ogólnej formacji presbiterów oraz ją poszerza o elementy charakterystyczne dla duszpasterstwa rodzin. Wśród nich za podstawowe uznano: posługę sakramentalną wobec rodzin, zdolność ewangelicznego rozeznania, głoszenie Ewangelii rodziny, kompetencje mistagogiczne oraz umiejętność organizacji duszpasterstwa, a także otwartość na współpracę i pastoralną promocję wiernych świeckich.

²⁸ Por. M. Polak, *Duszpasterskie nawrócenie w kluczu mistagogicznym*, w: „*Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię*”. Program duszpasterski na rok 2014/2015, red. S. Stułowski, Poznań 2014, s. 215-217.

²⁹ Por. M. Polak, *Pastoralna promocja wiernych świeckich w kontekście duszpasterstwa rodzin*, „*Roczniki Teologiczne*” LXI(2014), z. 6, s. 148-150.

³⁰ Por. J. Szymoń, *Formacja osób pracujących w duszpasterstwie rodzin*, dz. cyt., s. 773.

SUMMARY

The permanent formation of priests for pastoral care of families is a continuation of seminary formation. It is one of the elements of pastoral identity of a priest and an urgent challenge of the new evangelization. The priestly formation is ultimately a self-formation. This article presents the issue of the permanent formation of priests for the pastoral care of families. It reveals the essence, principles, objectives of this formation, and methods for the implementation. The article is based on the official teaching of the Church and theological literature.

Keywords

priest, pastoral care of family, permanent formation, new evangelization

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI, *Homilia wygłoszona na zakończenie Roku Kapłańskiego* 11.06.2010, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 325(2010), nr 8-9, s. 36-37.
- Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników sympozjum teologicznego zorganizowanego przez Kongregację Duchowieństwa* (12.03.2010), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 322(2010), nr 5, s. 35-36.
- Buxakowski J., *Permanenta formacja kapłanów*, „Ateneum Kapłańskie” 85(1993), nr 3, s. 442-452.
- Franciszek, adhortacja apostolska *Amoris laetitia*, tłum. pol. Kraków 2016.
- Franciszek, adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, tłum. pol. Kraków 2013.
- Franciszek, *Żyjemy w epoce miłosierdzia*. Spotkanie z kapłanami diecezji rzymskiej 6.03.2014, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 3-4(2014), s. 30-31.
- II Sobór Watykański, Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius*, tłum. pol. Poznań 1965.
- II Sobór Watykański, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, tłum. pol. Poznań 1965.
- III Nadzwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, «*Relatio synodi*» – *Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 366(2014), nr 11, s. 8-21.
- III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej z okazji Milenium jej powstania, *Statuty synodalne*, Gniezno 2005.
- Jan Paweł II, adhortacja apostolska *Christifideles laici*, tłum. pol. Wrocław 1988.
- Jan Paweł II, adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, tłum. pol. Wrocław 1992.
- Jan Paweł II, encyklika *Redemptoris missio*, tłum. pol. Kraków 1991.
- Jan Paweł II, encyklika *Veritatis splendor*, tłum. pol. Wrocław 1993.
- Jan Paweł II, *Program nowej ewangelizacji*. Przemówienie do Rady Konferencji Episko-

- patu Ameryki Łacińskiej w Port-au-Prince (9.03.1983), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 51(1983), nr 4 s. 28-30.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo rodzin jako refleksja naukowa*, w: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń, Lublin 2013, s. 23-44.
- Kaszowski M., *Posługa kapłana w stowarzyszeniach rodzin*, Przemysł 1996.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, Warszawa 2009.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów Tota Ecclesia*, tłum. pol. Poznań 2013.
- Krucina J., *Formacja stała księży według adhortacji Pastores dabo vobis*, „Homo Dei” 63(1993), nr 4, s. 35-45.
- Makowski T., *Pastoralny aspekt spowiedzi małżonków*, „Homo Dei” 145(1971), nr 3, s. 206-217.
- Parysiewicz B., Kamiński J., *Specjalizacja duszpasterstwa rodzin*, w: *50 lat teologii pastoralnej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, red. C. Krakowiak, W. Przygoda, A. Kiciński, M. Wyrostkiewicz, Lublin 2009, s. 242-245.
- Polak M., *„Kurs wiary wspólnotowej” jako pomoc w odkryciu powołania świeckich we wspólnocie chrześcijańskiej*, „Teologia Praktyczna” 5(2004), s. 59-68.
- Polak M., *Duszpasterskie nawrócenie w kluczu mistagogicznym*, w: *„Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię”. Program duszpasterski na rok 2014/2015*, red. S. Stułkowski, Poznań 2014, s. 200-218.
- Polak M., *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*, Poznań 2012.
- Polak M., *Pastoralna promocja wiernych świeckich w kontekście duszpasterstwa rodzin*, „Roczniki Teologiczne” LXI(2014), z. 6 s. 139-152.
- Przyczyna W., Siwek G., *Nowa ewangelizacja w kontekście alternatywnych określeń działalności Kościoła*, w: *Servo Veritatis*, red. S. Koperek, S. Szczur, Kraków 2003, s. 731-742.
- Rada ds. Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, Warszawa 2013.
- Rahner K., *Człowiek o przebitym sercu*, „Pastores” 3(1999), nr 2, s. 9-14.
- Ratzinger J., *Nowa ewangelizacja*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 234(2001), nr 6, s. 35-39.
- Spadaro A., *Cierpliwy, pokorny i konkretny realizm. Struktura i znaczenie adhortacji „Amoris laetitia”*, „Więź” 664(2016), nr 2, s. 53-73.
- <https://teologia.amu.edu.pl/studia-podyplomowe-i-kursy/studia-podyplomowe/studia-podyplomowe-przygotowania-do-ycia-w-rodzinie> [dostęp: 12.07.2016].

Mieczysław Polak, ks. dr hab. profesor nadzwyczajny w Zakładzie Teologii Pastoralnej i Prawa Kanonicznego UAM w Poznaniu; przewodniczący stowarzyszenia Post-Netzwerk der mittel- und osteuropäischen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen, członek Konferenz der deutschsprachigen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen, autor książek: *Parafia dzisiaj. Podstawy i kierunki duszpasterskiej odnowy* (Poznań 2007); *Auf dem Weg zu einer christlichen Ehe und Familie Pastorale Überlegungen zur Ehevorbereitung* (Poznań 2008); *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła* (Poznań 2012); *Od teologii do eklezjologii pastoralnej. Zagadnienia fundamentalne* (Poznań 2014).